

Қазақстан Республикасы Байланыс және ақпарат министрлігі
«Қазақ газеттері» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҮРДІСТЕР: ТӘУЕЛСІЗДІКТІ НЫҒАЙТУДАҒЫ БАҚ РӨЛІ»

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 20 және «Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналының 90 жылдық мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары
2 желтоқсан 2011 ж.

«Информационные процессы в Казахстане: роль СМИ в
укреплении Независимости»

Материалы международной научно-практической
конференции, посвященной к 20-летию Независимости
Республики Казахстан и 90-летию национальному
общественно-политическому журналу «Ақиқат»
2 декабря 2011 г.

«Information processes in Kazakhstan: the role of media in strengthening
the Independence»

Materials of international scientific-practical conference
devoted to 20th Anniversary of Independence of the Republic of
Kazakhstan and 90th anniversary of “Ақиқат” national political
magazine
2 of December, 2011

«Қазақ газеттері»
Алматы
2012

ҚАЗАҚСТАН МЕН ИРАН ИСЛАМ РЕСПУБЛИКАСЫ АРАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИ БАЙЛАНЫСТАР

Б.К.Базарқұлова,

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Шығыстану факультеті
түркітану және үндітану кафедрасының аға оқытушысы*

Мемлекеттің ішкі және сыртқы саясаты мәдениетке, басқа елдермен мәдени байланыстарға өзінің әсерін тигізеді. Мемлекеттер арасындағы мәдени байланыстарды дамыту сыртқы саясаттың мақсаттарының бірі болып табылады.

Иран – ежелгі өркениет орталықтарының бірі. Иран мен Орталық Азияның тарихи-мәдени байланыстары ерте заманнан бастау алады. Бұл байланыстар Кеңестер Одағы тұсында үзілген болатын.

Қазақстан мен Иран Ислам Республикасы арасындағы байланыстардың дамуы Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін басталды. Екі мемлекеттің тарихи-мәдени жақындығы мәдени байланыстарды кеңейтуге итермеледі. Қазақстан мәдениетінде, соның ішінде сәулет және бейнелеу өнерінде, колөнерде, дәстүрде, тілде және әдеби шығармаларда Иран элементтері сақталған. Орталық Азияда дүниеге келген танымал ақындар мен ғалымдар иран-ислам мәдениетінің де бір бөлшегі болып табылады. Атап айтатын болсақ, әл-Фараби, Бируни, Ибн Сина және т.б. Наурыз мерекесі де екі елдің халқы үшін ортақ болып саналады.

Иран – Таяу және Орта Шығыста маңызды стратегиялық орынды иеленетін мемлекет. Ол Қазақстанның Каспий теңізі бойындағы көршісі. Иранның сыртқы саясатында да Қазақстан маңызды орынды иеленеді.

1992 жылы 29 қаңтарда Қазақстан мен Иран Ислам Республикасы арасында дипломатиялық байланыстар орнатылды. Иран Қазақстанның тәуелсіздігін мойындаған алғашқы мемлекеттердің бірі еді. 1994 жылы Қазақстан да ресми түрде өзінің елшілігін Тегеранда ашады. Екі ел арасында саяси байланыстардың орнатылуы екі ел арасында мәдени байланыстардың дамуына әкелді. Осы жылдар аралығында бұл байланыстар кеңейе түсті. Оның саяси-экономикалық себептерден басқа алғышарттары да бар еді. Иранның солтүстігінде Каспий теңізімен шекаралас аймақта қазіргі Голестан провинциясында қазақтар шоғырланған. Сондай-ақ тәуелсіздігін жаңа алған Қазақстан әлемдік қауымдастықтан өз орнын иеленуге, басқа мемлекеттер сияқты Иранды да танып білуге ұмтылды. Қазақстанда Кеңестер Одағы тұсында-ақ қазіргі әл-Фараби атындағы ұлттық университетте 1989 жылы ашылған шығыстану факультетінде парсы тілі мен әдебиеті оқытылып, ирантанушы мамандар дайындала бастаған еді.

1992 жылы Қазақстан президенті Н.Назарбаевтың Иранға жасаған бірінші ресми сапары барысында саяси-экономикалық мәселелермен қатар мәдени байланыстарды дамыту мәселелері де ынтымақтастық туралы кол қойылған меморандумдар мен келісімдерде қарастырылды.

Қазақстан тәуелсіздігін жариялаған уақыттан бастап жас мемлекет болғанына қарамастан Иранмен мәдени байланыстарды дамытуда белсенділік танытты. Иран тарапынан жасалған көптеген ұсыныстарға қолдау көрсетті. Иранмен байланыстар Қазақстан сыртқы саясатының принциптері негізінде дамыды. Ал Иран өзінің бай тарихи-мәдени дәстүрлері негізінде екі жақты мәдени байланыстарды дамытуда негізгі орынды иеленді. 1990 жылдары Иран өзімен көршілес елдерге көп көңіл бөле бастайды. Бұл байланыстардың жандануына Ә.Ә.Хашеми-Рафсанджанидің оқшаулану саясатынан бас тарту бағыты ықпалын тигізді. 1990 жылдардың басында Иранның Орталық Азия

елдерімен, соның ішінде Қазақстанмен байланыстарында исламға басымдылық берілді. Сондай-ақ мәдени байланыстардың жақындығын Экономикалық Ұнтымақтастық Ұйымын (ЭКО) шеңберінде де көрсетуге тырысты. Қазақстан осы ұйымның мүшелігіне Иранның шақыруымен кірді. ЭКО ұйымы өзінің мүшелерін Иранның мәдени мұрасы негізінде біріктіреді деген пікірлер Иран тарапынан осы 1990 жылдары жиі айтылған болатын. Ал 1990 жылдардың аяғында Қазақстандағы Иранның мәдени-саяси доктринасы Иранның дәстүрлі мәдениеті, парсы тілі мен поэзиясы, Құранды үйреніп, зерттеуге және тарихи дәстүрлі мәдениеттерді қайта дамытуға негізделді. Қазақстан тәуелсіздік алған алғашқы жылдарда Иран мәдени байланыстарды дамытуда белсенділік танытты. 1990 жылдары Иранда Орталық Азия елдері үшін оқулықтар, сөздіктер және журналдар шығарыла бастады. Тегеранда 1992 жылдан бастап жыл сайын халықаралық кітап көрмесі өткізіледі. Сол уақыттан бастап Иран фильмдерінің фестивалдері, концерттер, театр ұйымдарының қойылымдары, Иран шеберлерінің шығармаларындағы «Ислам мәдениеті мен өнері» мен колөнер бұйымдарының көрмелері Қазақстанда жиі ұйымдастырылып тұрады. Қазақстандағы парсы тілі мен әдебиеті оқытылатын университеттерге Иран тарапынан оқытушылар жіберу дәстүрге айналды. Иран үкіметі Қазақстанға мәдениеттің көптеген салалары бойынша көмегін көрсетті.

1993 жылы Иранның президенті Хашеми-Рафсанджанидің Қазақстанға жасаған сапары барысында да екі ел арасында мәдени байланыстарды дамыту мәселелері қарастырылды.

1993 жылы Қазақстан мен Иран арасында мәдени байланыстарды дамыту туралы меморандумға қол қойылады. Екі ел арасындағы мәдени байланыстар осы меморандум негізінде дамыды. Мәдени байланыстардағы негізгі мәселелер университеттер арасындағы ынтымақтастықты дамыту, екі елдің мәдениетін бір-бірімен жақындатып, таныстыру үшін мәдениет күндерін, апталықтар, әр түрлі көрмелер өткізу, туризмді дамыту, бірлескен ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу. Иран тарапынан екі елдің мәдени байланыстарын дамыту жұмыстары Иран Ислам Республикасы елшілігінің Алматыдағы мәдени орталығы арқылы жүзеге асырылып келеді. Бұл орталық 1995 жылдан бастап өз қызметін бастады.

Иранда «Ислам мәдениеті мен байланыстарының» ұйымы бастамасымен Қазақстанмен мәдени саладағы ынтымақтастықтың кешенді бағдарламасы жасалады. Иранның басқа елдермен мәдениет пен ғылым саласындағы ынтымақтастығына Тегеранда орналасқан осы ұйым басшылық жасайды. 1990-шы жылдары Иранның ақпарат агенттігі ИРНА мен Қазақстанның «Хабар» агенттігі арасында радио және телевидениеде өзара ақпараттар алмасу, мамандарды дайындау, техникалық көмектер көрсету бойынша ынтымақтасу жүргізілді. Қазақстан университеттерінде Иран бағдарламалары бойынша журналистік курстар ұйымдастырылады.

Екі елдің ынтымақтасуында Иран мамандар дайындауда Қазақстанға көп көмектер көрсетіп келеді. Әл-Фараби атындағы Ұлттық Университеттен басқа Алматы, Түркістан және Тараз қалаларының университеттерінде парсы тілі мен әдебиетінің кафедралары ашылды. Бұл кафедраларды қажетті оқулықтар және құрал-жабдықтармен қамтамасыз етуде Иран көп көмектер көрсетті. Алматының екі орта мектебінде парсы тілі оқытыла бастады. Иран Қазақстанның студенттері мен магистранттарына, докторанттарына стипендия тағайындап парсы тілі мен әдебиеті және басқа мамандықтар бойынша дайындай бастайды. Университеттердің ирантанушы оқытушылары мен студенттеріне парсы тілі және әдебиеті бойынша біліктілікті көтеру курстары ұйымдастырылып отырады. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті мен Тегеран университеті арасындағы мамандар дайындау бойынша ынтымақтастық қол қойылған өзара келісім негізінде жүзеге асырылып келеді.

Қазақстан мен Иран Ислам Республикасының арасында мәдени-ғылыми байланы-

старды дамыту мен достық және бауырластық негіздерді қалыптастыру үшін 1994 жылы «Қазақстан-Иран достық қоғамдастығының» бірлескен келісіміне қол қойылады. Оны Иран тарапынан мәдениет және исламбағыты министрлігінің мәдени істерінің орынбасары Ахмед Масджед Джаеи, ал Қазақстан тарапынан белгілі қоғам қайраткері Рахманқұл Бердібаев басқарды. Бұл келісімде екі елдің арасын жақындастыру үшін мәдениет, білім мен ғылым, өнер, туризм мен спорт және ақпарат алмасу салаларында атқарылатын жалпы істер туралы 10 бапқа қол қойылған.

Иранда 1994 жылдан бастап қазақ тілінде бір сағаттық радио бағдарлама жұмыс істейді. Бұл бағдарламаның ашылуына Ирандағы қандас бауырларымыз өздерінің үлесін қосты. Қазір бұл бағдарламада 10-ға жуық журналист, яғни Иран қазақтарының өкілдері және Қазақстанның да азаматтары қызмет атқарады.

1990 жылдары екі елдің өнер қайраткерлері өзара алмасып, концерттер және апталықтар ұйымдастырылып тұрды. Бұл кезеңдегі мәдени байланыстардың дамуында Мехди Санан басқарған Иранның мәдени орталығы көп жұмыстар атқарды.

Иран тарапынан Қазақстанның қоғам қайраткерлері, ғылым мен білім саласының мамандары және өнер қайраткерлері үшін Иранға танымдық және әртүрлі ресми шараларға қатысу үшін сапарлар ұйымдастырылып тұрады. Осы бағдарлама негізінде Иранда Қазақстанның белгілі жазушылары, өнер адамдары және ғалымдары болып қайтты.

1996 жылы Қазақстан президенті Н.Назарбаев Иранға екінші ресми сапармен келеді. 1990жж. аяғында екі елдің мәдени байланыстары кеңейе түсті.

Қазақстанда әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Шығыстану институты және Иран мәдени орталығының ұйымдастыруымен ислам, философия, тарих, тіл және әдебиет мәселелеріне арналған конференциялар, дөңгелек үстелдер ұйымдастырылады. М.Әуезовтың «Абай жолы» романы парсы тіліне аударылады. Қазақстанда парсы тілін үйрету оқулықтары, қазақ-парсы тілінің сөздіктері шығарыла бастайды. Ислам діні мен Иран мәдениеті, Иран тарихы бойынша Иран авторларының кітаптары қазақ тіліне аударыла бастайды.

2002 жылы Иран президенті Хатами Қазақстанға ресми сапармен келеді. Бұл сапар екі елдің мәдени байланыстарын тереңдетуге тағы да қарқын берді. 2003 жылы Қазақстан-Иран арасында мәдени алмасулар туралы бағдарлама қабылданады. Осы бағдарлама шеңберінде екі мемлекет өзара көптеген мәдени іс шараларды жүзеге асырды. Иран президенті Хатамидің «өркениеттер үндесуі» идеясы да Қазақстанда да қолдау тапты.

2007 жылы еліміздің президенті Н.Назарбаев Каспий мәселесіне байланысты саммитке қатысу үшін Иранға жасаған сапарында да Иранмен көптеген мәселелер бойынша екі жақты келісімдерге жасалды. Бұл келісімдер мәдени байланыстарды да қамтыды. Яғни, Қазақстанның мәдениет және ақпарат министрлігі мен Иранның Ұлттық кітапханасы және мұрағаттары Ұйымы арасында өзара түсіністік меморандумына қол қойылды. Мұрағаттық істер және құжаттар, спорт пен туризм саласындағы ынтымақтастық туралы келісімдер жасалды. Н.Назарбаев Тегеранда Абай ескерткішінің ашылуына қатысты. Иранның Ұлттық кітапханасында абайтану кабинеті жұмыс жасай бастады.

Осы меморандумға сәйкес мұрағаттық құжаттарды сақтау мен қалпына келтіру әдістемесін зерттеу және тәжірибе алмасу үшін Иранға Қазақстан жағынан тиісті салалардың мамандары жіберілді. 2007ж. желтоқсан айында Иранның Ұлттық кітапханасында қолжазбалар мен кітаптарды қалпына келтіру бойынша реставрациялық және химия жұмыстары саласында қазақстандық кітапханалар мен мұражайлар қызметкерлерінің тағылымдамасы ұйымдастырылды. Қазақстан ескі тарихи құжаттарды және мұрағаттарды зерттеуде Иранның көмегін пайдалануда.

2009ж. 7-8 қазанда Қазақстанның Ұлттық кітапханасында «Ұлы дала өркениеті және

Шахнама» атты Халықаралық ғылыми конференция болды. Осы конференция шеңберінде «Шахнама казак жерінде» атты тақырыпта кітап көрмесі және Қазақстан суретшісі Табылды Мұқатовтың «Шахнама дастаны сюжеттеріне иллюстрациялар» картиналарының көрмесі ұсынылды.

2009 жылы Иран президенті Махмуд Ахмадинежадтың Қазақстанға жасаған ресми сапары мәдени байланыстардың одан ары күшеюіне ықпалын тигізді. 2009 жылы казактар диаспорасы шоғырланған Голестан провинциясының Горган қаласында Қазақстанның Бас консулдығының ашылуы да екі ел байланыстарына өзінің әсерін тигізуде.

Мәдени байланыстарды дамытуда көптеген істердің бастамасында Иран тұрды. Мысалы, 2009 жылы Иран Тегерандағы «Пардис» ақпараттық технологиялар паркінде казактың белгілі ғалымы Қ. Сатпаевқа ескерткіш ашу ұсынысын жасады.

2011ж. 9-10 мамырда Тегеранда мәдени ынтымақтастық мәселелері бойынша «Азиядағы ынтымақтастық диалогының» 1-ші Форумы өтті. Форумға 30 мемлекеттің өкілдері қатысты. Қазақстан делегациясын бұл форумда еліміздің Мәдениет вице-министрі Ғазиз Телебаев басқарды. Иран АЫД-ға мүше мемлекеттердің жоғары деңгейдегі 1-ші отырысын ұйымдастырған мемлекет болды. Бұл форумда үш жұмыс комитетінде баяндамалар тыңдалды. Олар «Кино, театр, және теледидар», «Зерттеулер мен жарияланымдар», «Антропология мен мәдени ықпалдастық». Бұл форум мемлекеттердің өзара мәдени байланыстарын жандандыруға өз үлесін қосты. Форумда Тегеранда «Азиялық фильмдерді зерттеу орталығын» құру, мәдени жаңалықтар және ақпараттармен алмасуды жеңілдету мақсатында веб-сайт жасау, «Мәдени репортерлер қауымдастығын» құру, мүше мемлекеттердің баспасөз кітаптарын жариялау, сыйақылар тағайындау жөніндегі «Азиялық Академия» құру туралы ұсыныстар жасалып, шешімдер қабылданды.

2011ж. 20 мамырда Қазақстан Республикасының Мәдениет министрі Мұхтар Құл-Мұхаммед ИИР-сының мәдениет және ислам бағыты жөніндегі министрі Сейед Мұхаммед Хоссейнимен кездесті. Мұхтар Құл-Мұхаммед баспа ісі, кинематография саласындағы қарым-қатынасты жандандыру қажеттігін айтты. Өнер және тарихи ескерткіштерді қалпына келтіруде Қазақстан Иранның көмегін пайдаланатыны туралы айтылды. Жалпы Ирандағы кітап жазу, басып шығару және оны тарату дәстүрі өте жүйелі және тиімді. Иран мемлекеті өзінің тарихы мен мәдениетіне байланысты құжаттарды, кітаптарды басқа елдерден жинастыру және оларды реттеу дәстүрін де қалыптастырған.

Қазақстан мен Иран арасындағы ынтымақтастықтың артуын Қазақстанның сыртқы істер министрі Ержан Қазыхановтың 2011ж. қазан айында Тегеранға ресми сапармен келуі көрсетеді. Осы сапар барысында Иран Ислам Республикасының президенті Махмуд Ахмадинежадпен кездесті.

Мақсат – екі жақты қарым-қатынастарды кеңейту. Сауда-экономикалық, гуманитарлық және мәдени байланыстарды нығайтуға Иран басшылығы да мүдделі. Иранның Сыртқы істер министрі Әли Акбар Салехи және Парламент төрағасы Әли Лариджанмен кездесулер барысында екі ел арасындағы алыс-берісті көбейту мәселелері әңгіме болды.

2011 жылы еліміз тәуелсіздігінің 20 жылдық мерейтойы болды. Осы мерейтойға арнап екі ел өзара мәдени іс-шаралар өткізді. Олар суретшілердің көрмелері, театрлық қойылымдар, концерттер.

2012ж. қаңтар айында Қазақстан мен Иран арасында дипломатиялық байланыстардың орнағанына 20 жыл толды. Осыған байланысты да екі мемлекет өзара мәдени іс-шаралар өткізуді жоспарлап, оларды жүзеге асыруды бастап кетті. Олар екі мемлекеттің бір-бірінде мәдени күндер апталығын өткізу, көрмелер ұйымдастыру, екі мемлекеттің арасындағы байланыстар туралы кітаптар, құжаттар жариялау.

20 жылдың ішінде Қазақстан мен Иран байланыстарды, соның ішінде мәдени байланыс-

тарды дамытуға екі мемлекеттің басшылығы да мүдделі болды. Бұл байланыстар мәдениеттің әртүрлі салаларын қамтыды. Мәдени байланыстар саяси байланыстардың бір бөлшегі ретінде дамып отырды. Мемлекет, сыртқы істер және мәдениет министрлігі басшыларының өзара жасаған ресми сапарларында мәдени байланыстарды дамытуға үнемі көңіл бөлініп отырған. Қазақстан қазіргі уақытта әлемдік қауымдастықтан өз орнын тауып, көптеген халықаралық аймақтық ұйымдардың белсенді мүшесіне айналды. Халықаралық сахнада беделі өсті. Көптеген мемлекеттермен достық қарым-қатынастар орната білді. Әрине, соның бірі – Иран. Тәуелсіздігін шыңдаған еліміз өзінің тарихи-мәдени мұрасын зерттеу үшін де қаржылар бөліп, ғылыми жобаларды іске асыра бастады. Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы шеңберінде Иранмен ортақ рухани мұралар зерттеле бастады. Келешекте осы салада екі мемлекет мамандары ынтымақтаса отырып, көптеген жұмыстар атқара алады.

Болашақта Қазақстан-Иран байланыстарын дамытуда мынандай салаларды дамытуға көбірек көңіл бөлу екі мемлекет үшін тиімдірек болар еді.

Екі мемлекеттің өзара туризм саласын дамыту. Қазақстан тарихи орындарымен және сұлу табиғатымен бай. Ал Иран – ежелгі өркениеттің орталығы, өзіндік мәдени дәстүрімен ерекшеленетін, табиғаты көркем және ірі дамыған қалалары көп мемлекет.

Иранда Қазақстан бойынша қазақ тілді мамандар дайындау. Иран Қазақстанды көп жағдайда орыс тілі және орыс зерттеулері арқылы танып отыр.

Екі елдің классик жазушылары мен ақындары шығармаларының өзара аударылуы. Бұл екі халықты рухани жағынан жақындастыра түседі.

Болашақта Қазақстан – Иран мәдени байланыстары кенейіп, екі елдің халықтарын тағы да жақындастыра түсетініне сенім білдіреміз.

Литература:

1. В.В.Хуторская. Взаимоотношения Исламской Республики Иран и стран Центральной Азии // Иран: ислам и власть М., 2001.
2. М.Х.Абеди́ни.Сима-йе фарханги-йе Қазақстан.Тегеран, 1384 (парсы тілінде).
3. ИИР-сы сыртқы істер министрлігінің «жасыл кітабы». Қазақстан. Тегеран, 1387 (парсы тілінде).
4. М.Р.Дэһшири. Базтаб-е мафхуми ва назари-йе энгелаб-е эслами-йе Ирандар равабат-е бейналмеллал. Тегеран, 1388 (парсы тілінде).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКСТРЕМИЗМА

Жандосова Ш.М.,

докторант специальности «Политология» Факультета философии и политологии КазНУ имени аль-Фараби

Экстремизм – приверженность к крайним взглядам и действиям. Экстремизм порождает социально-экономические кризисы, деформации политических институтов, резкое падение жизненного уровня, ухудшение социальных перспектив значительной части населения, доминирование в обществе чувств, настроений хандры, социальной и личной нереализованности, неполноты бытия, страх перед будущим, подавление властями оппозиции, инакомыслия, блокирование легитимной самодеятельности индивида, национальный гнет, амбиции лидеров, политических партий, ориентации лидеров политического процесса на экстремальные средства политической деятельности [1].